

„Rablókkal találkozás” – Juhász Mihály németi plébános feljegyzései Gelencsér Józsiról, a nevezetes somogyi rablóról

¹ MÉSZÁROS ÁDÁM & ² RÓZSÁS MÁRTON

^{1,2} Dráva Múzeum

H-7570 Barcs, Széchenyi u. 22., Hungary, e-mail: drava.barcs@museum.hu

MÉSZÁROS, Á. & RÓZSÁS, M.: „Encounters with plunderers.” – Notes by Mihály Juhász, vicar of Német, about Józsi Gelencsér the famous marauder of the Somogy region.

Abstract: The paper elaborates on a manuscript dating back to the 1870s, providing valuable additional information about one of the most infamous outlaws („betyár”) of Somogy. The authors introduce the historic background and typical features of outlaw life in the 19th century, and confront the heroic and romantic outlaw figure in Hungarian folk with historic factual data. At the end of the paper the original manuscript is presented as well.

Keywords: outlaws, folklore on outlaws, publication of source material, Somogy and Baranya counties

„Habent sua fata libelli” – a könyveknek is meg van a maguk sorsa. Juhász Mihály plébános, a németi katolikus egyházközség kiérdemesült lelkipásztorja 1870. október 31-én, 15 évi szakadatlan szolgálat után nyugalomba vonult. Azaz, mégsem teljes nyugalomba, hiszen ekkor kezdte meg régóta tervezett, 1875-ig tartó, számos európai országot érintő körutazását. Egy nemrég előkerült, naplószerűen vezetett vaskos kéziratos kötet őrzi ennek az utazásnak az emlékét, mely napló utolsó sorait 1875. szeptember 30-án vetette papírra Budapesten. A barna papírkötésű könyv a használtcikk piacon bukkant fel, és onnét került magántulajdonba.¹ A korabeli európai nagyvárosokat egy vidéki pap szemszögéből bemutató érdekes beszámolók mellett, a kötet végén, a 345–384. oldalakon számunkra rendkívüli értékkel bíró feljegyzéseket találhatunk. A szerző, Juhász Mihály 1855-ig a Baranya megyei Bogdása, majd 1855–1870 között az ugyancsak Baranya megyei Németi (ma Szalánta része) község plébánosa volt. Életében valószínűleg igen mély nyomot hagyott az akkori idők egyik legrettegettebb somogyi rablóvezérével, Gelencsér Jóskával és bandájával történt találkozása. Oly annyira, hogy a leírtakat – az első oldalon található bejegyzés szerint – vélhetőleg csak legbensőbb barátai ismerhették meg, sőt, a naplóban nem is találhatunk utalást a szerző személyére!²

Környékünket illetően a néprajzkutatás eddig igen kevés figyelmet szentelt a rablók – betyárok – szegénylegények körül kialakult, számos legenda forrásává vált történetek és események összegyűjtésének, valósághű

feldolgozásának.³ A betyárok alakját és tetteit sokszor csak a folklór „görbe tükrén” keresztül – a nép ajkán elterjedt eufemizáló, romantizáló költeményekből és elbeszélésekből – ismerjük. A *paupers celeratus*, azaz a híres szegény lator, mint társadalmi igazságszolgáltató ideológiája egészen *Robin Hood*-ig visszavezethető, akinek ponyvája a 16. században lett népszerű Európában.⁴ A középkori latorköltészet még félnivaló, veszedelmes alakként ábrázolta a szökött katonákat, bujdosó, fosztogató rablókat. A nemzeti nyelvű irodalmak kibontakozásának valamint a rokokó, a szentimentalizmus és a hősköltészet térnyerésének köszönhetően a latorok, betyárok alakja egyre inkább zsánerfigura lesz, akikről a folklór romantikus, heroizáló hangon szól.

Magyarországon a török hódoltság és a Rákóczi szabadságharc után nőtt meg nagyon a betyárrá lett szegénylegények száma. A korábban fegyverforgatásból élt, földet sohasem művelő, nincstelenné, földönfutóvá lett vitézek közül sokan adták fejüket erre az életformára. A szökött katonák és a kicsapott pásztorok számára pedig nem is volt más lehetőség, mint hogy bandákba verődve, fosztogató bűnözők módjára éljenek. A nép természetesen továbbra is félt ezektől az emberektől, s az első kézből való, helyi történetek bizony elítélő hangon szólnak a betyárok tetteiről. A szájról szájra terjedő, nem első kézből való betyárhistóriák azonban, melyek távolabbi eseményről tudósítanak, már népi hősként és igazságosztóként beszélnek a betyárról, aki csak a gazdagot bünteti meg, és a szegények igazáért harcol. Az emberek bámulják, idealizálják a betyárt, aki nagy tetteket visz véghez, és nem talál legyőzőre, csupán ámulás útján tudják – ha tudják – elfogni. Több történet szól a megyehatáron épült csárdákról, s az ott mulató betyárról, akit a megyebéli pandúrok nem foghatnak el, mert az ő asztala már a másik megyébe esik. Csárdásokról, orgazdákról, betyárokról és pandúrokról szól jelen közlésünk is, ragaszkodva a tényekhez, a pusztá igazsághoz.

Ha a betyárokkal kapcsolatosan nyomozunk, és a szóbeszédet, romantizáló szépítgetést, heroizáló túlzást el akarjuk választani a valós tényektől, erősen nehezíti munkánkat, hogy a korabeli sajtó pontatlan

¹ A kötet 389 számozott, beírt oldalt tartalmaz, a merített papírlapok mérete 22. 5x14. 3 cm.

² A szerző személyének kiderítéséhez Zagorác Izván, szalántai esperes úr nyújtott értékes segítséget, melyet ezúton is köszönünk.

³ Mái alapmű e témában: GONCZI 1944. Újabbán igen részletesen ugyanerről: BERTA 2002.

⁴ A 13. században élt angol hős története csak mintegy 300 évvel később, a romantikus ponyvairodalom hatására lett Európa-szerte ismert és kedvelt történet.

információi többnyire csak a szenzációra éhes olvasók hamis betyárromantika iránti igényét elégítették ki, a valós események rekonstruálása pedig sok esetben a levéltári források hiánya miatt csak részben lehetséges. Ezért tartjuk fontosnak az említett feljegyzés közlését, hiszen esetünkben nem többszörös áttételen keresztül ismerhetjük meg az eseményeket, hanem annak szenvedő alanya vetette papírra az átélt kalandot.

A feljegyzést tartalmilag két részre bonthatjuk. Az első részben – mintegy bevezetéképpen – leírtakat, azaz a Patkó János (sic!) betyárhoz köthető történeteket hallomásból, illetve a korabeli tudósítások alapján jegyezte le a plébános.⁵ Az előadottakban jól tetten érhető az elbeszélésnek az idők folyamán történt átalakulása, illetve torzulása, hisz az események után alig több mint egy évtizeddel a történetből a valós elemek már szinte teljesen eltűntek.⁶ Számunkra a feljegyzés második felében foglaltak az értékesebbek. Az itt elbeszélte események alapján nem csak Gelencsér Józsi és társai személyiségét és gondolkodásmódját ismerhetjük meg, hanem – mintegy az események utóéleteként – bepillantást nyerhetünk a korabeli adminisztráció útvesztőibe, az üldözött és üldözőtt itt-ott összefonódó, olykor sok megválaszolatlan kérdést felvető érdekeinek világába is. Mielőtt átadnánk a szót Juhász Mihálynak, tekintsük át vázlatosan a somogyi betyárvilág jeles alakjának, Gelencsér Jóskának rövid, de eseményekben gazdag életútját!

A szigetvári járás Dráva menti erdőségeiben lévő, szokatlanul nagyszámú csárda és zugkocsma felszámolását a megyei nagygyűlések a 18. sz. végétől szigorú, de végre nem hajtott rendeletekkel mondták ki. Ezek a csárdák megbízható menedéket jelentettek nemcsak a betyárok és szegénylegények, de a velük együttműködő csaplórosok, csavargók, útonálló és orgazdák számára is. E csárdák mellett éjszaka elhaladókat gyakran érte támadás, sőt még a rendre felügyelő pandúrokat is nemritkán puskatűz fogadta odabentről. Ismert „tivornyázó hely” volt környékünkön az 1860-as években a rigóci és a bóki, valamint az istvándi Csillag csárda, a Lanka csárda Lakócsán és a visontai Királyrév csárda. A csárdák gyakran voltak a betyárok és a pandúrok véres összeütközéseinek színhelyei is. Somogy déli részén, Barcs környékén három „jelesebb” banda működött, Kara vagy Zdelár Mihály (Kara Miska), Bergán (Patkó) János és Gelencsér József vezetésével.

Gelencsér Jóskáról nem szövédket legendák, a nép nem foglalta dalba szörnyű tetteit, melyek őt a legrettegettebb somogyi rablóvá tették. Gönczi Ferenc, a somogyi betyárvilág avatott ismerője könyvében „állatias, durva, kegyetlen” emberként jellemzi, rablásairól és gyilkosságairól levéltári adatok alapján részletes le-

írásokat közöl.⁷ Gelencsér és bandája számára egyre ment nemesembert, papot, kereskedőt vagy parasztot kirabolni és megölni, avagy a postakocsit megtámadni és kifosztani. A rigóci csárdás négy fia közül ő volt a legidősebb, valószínűleg 1839-ben született.⁸ Mindhárom testvére – György, István és János – is többször került összeütközésbe a törvénnyel, végül az utóbbi kettő akasztófán végezte. Már apjuk is ismert orgazda volt. A Patkó (valójában Bergán Jancsi) -féle banda szétugraszta után annak életben maradt tagjai nála húzták meg magukat. E banda maradékából, és néhány új emberből szervezte meg Gelencsér a saját csapatát.⁹

Említsük meg néhány nevezetesebb barcsi és Barcs környéki tettüket! 1863. december 17-én a pálfalusi és a lakócsai pandúrok a Rigóc és Darány közötti erdőben megszorították a Kara Miska által vezetett bandát. A csatában a rablók két pandúr őrmestert lelőttek, a pandúrok viszont egy rablót elfogtak, egyik pedig sebesülten Péterhidára futott, és ott meghalt.¹⁰ Bergán Jancsi 1863. február 9-én Barcson kirabolta Kremzír Károly kereskedőt, ugyanezt tette Kara Miska 1864 elején Fried Vilmos kereskedővel. A Barcs környéki rablások mellett nem kímélték a megye belső területeit sem, sőt Szlavóniába is át-átsaptak.

Ennyi törvénytelenesség láttán az addig sem tétlenkedő megyei vezetés radikális lépésekre szánta el magát. A katonai „talpon álló”, azaz rögtönítélő bíróságok hatáskörébe utalták nem csak a rablók, de az orgazdák feletti ítélkezést is. A rögtönítélő bíróságok kérésekre határozottak voltak. Halálos ítéletnél enyhébbet ritkán hoztak az orgazdákra, a rablókat pedig kivétel nélkül felakasztatták.¹¹ Időközben a pandúrok létszámát is növelték, a veszélyeztetettebb területeket pedig katonasággal erősítették meg. Barcson félszázadnyi katonaság állomásozott. Az intézkedések egyik első eredményeként 1864. áprilisában lecsaptak a rablókkal kapcsolatban álló barcsi és pálfalusi orgazdákra. A rögtönítélő bíróság elrettentő ítéletet hozott: „Miatán az ellenük rögtön bíróságilag lefolyt vizsgálatból kiderült az, hogy Bergán és Kara rablóknak és társainak ételt, italt, ruházatot és lőport szolgáltatnak, sőt azok összejövetelét elősegítették – a rablókkal cimborálkodás bűnében vétkesnek találván, a fennálló törvények és felsőbb rendeletek értelmében mindnyájan kötél általi halálra ítéltetnek.”¹² 1864. április 30-án Pálfaluban, a temető előtti téren egyszerre öt orgazdát akasztottak fel, köztük Gelencsér Jóska öccsét, Jánost.

⁷ GÖNCZI 1944, BERTA 2002. 250-260.

⁸ Elfogatása utáni kihallgatásakor 25 évesnek vallotta magát.

⁹ A Patkó-féle bandából rövid ideig Gelencsérrel dolgozott Hajnal Jancsi (néha Hadnagy-ként említve), aki 1863 nyarán Tófejen (Zala megye) Deák Ferencet is kirabolta. In: „Fővárosi Lapok 1880. április 20. „Deák bácsi a pusztán”. Az ő végzete 1864 októberében teljesedett be, a rögtönítélő bíróság Kaposváron felakasztatta.

¹⁰ Bartel József és Schmid János csendőröket Barcson, a Vasvári Pál utcai temetőben temették el, sírjuk a 60-as évek végéig még azonosítható volt.

¹¹ 1864-ben 29 betyárt és 25 orgazdát ítélt halálra Somogy megyében a rögtönítélő bíróság. = KANYAR 1967. 252.

¹² Somogy Megyei Levéltár (SML) Cs. Kir. Megyei Bírósági iratok 1864. 560. sz. Lásd még: Főispáni iratok. 443/1864. eln. sz.

⁵ Ezen a néven két betyár, Patkó István és János (valójában Csorba István és Bergán János) működött, nevük és legendájuk a folklórban, a népi emlékezetben Patkó Bandi apokrif személyében fonódott össze. Csorba „Patkó” István 1862-ben, Bergán „Patkó” Jánost 1864-ben lőtték agyon a pandúrok.

⁶ Példa erre a Deák Ferenc kirablásáról előadott és Patkónak tulajdonított eset, holott azt Hajnal Jancsi követte el. Lásd még: 9. sz. jegyzetnél

Az anyakönyvi adatok szerint a kivégzetteket az Ó-Dráva partján jeltelen sírba temették.¹³

Szörnyű események következtek ezután. A „rigóci csárda ostroma” néven ismert összecsapás során a pandúrok a banda több tagját lelőtték, a csatának a csárdában tartózkodó számos ártatlan ember is áldozatul esett. Gelencsérnek ekkor még sikerült egérutat nyernie. 1864. október 7-én a besúgással vádolt tamási bírót, Hegyi Jánost otthonában lelőtték. Ekkor már egyre jobban szorult a hurok Gelencsér Jóska és társai körül. Miután a banda maradék tagjait a pandúrok egyenként levadászták, a vezér magára maradt. Bajánál átkelt a Dunán és Halason húzta meg magát, várva a vészterhes idők elmúltát. Ez idő alatt a banda egyik volt tagja, Soromfai József saját bőrét mentve, a hatóságok tudtára adta tartózkodási helyét. 1865. január 14-én a gyanútlan Gelencsér Jóskát búvóhelyén meglepték és elfogták. Előbb Pécsre, innét Szigetvárra, majd Kaposvárra szállították, ahol a katonai bíróság május 27-én felakasztatta. A vele kapcsolatban állók közül még tíz halálos ítéletet hajtottak végre.¹⁴

„Rablókkali találkozás”

Nehogy a könyvnek hátra lévő része üresen maradjon, jónak találtam itt folytatólag, életemből egy epizódot felhozni, és illetőleg elbeszélni, noha egyébre nem is lesz jó, legalább mint hézag pótló meg fog felelni céljainak. Az ezer nyolc száz ötvenes évek vége felé, valami, álnéven Patkó, valóságban pedig, ha jól emlékszem, Kovács János nevű rabló gyilkos, a kaposvári Somogyi megyei - fogházból megszökvén, és a szabadban néhány hasonszőrű, és érzelmű egyénnel csatlakozván, az ország déli részén, nevezetesen pedig Baranya, Tolna, Somogy, és Zala megyék lakóit, gonosz, és vakmerő vállalataikkal folytonosan rémülésben – és pedig több évekig tartották.

Ezen emberek vakmerősége annyira ment, hogy nem csak éjnek idején, hanem fényes nappal is, a legnépesebb helységekre betörték, és a kit ők maguknak áldozatul kiszemeltek, azt mindenkor egy krajczárig irgalmatlanul kizsákmányolták.

Hogy e mellett a Hatóságok sem maradtak békével, az igen természetes. Volt is üldözés minden oldalról, pandúrok, zsandárok és más, a csend és béke fenntartására szentelt egyének éjjel nappal fáradoztak, sőt utóvégre a Pécssett tanyázó császári Vadász Zászlóalj is kirendeltetett, kik is hegyen völgyön, erdőségek, és sok mezők közepette utánjárnak, hogy a gonosztevőket kézre keríthessék. De mindenkinek munkája és törekvése sikertelen volt, történtek ugyan több ízben a rablók, és üldözőik közt forma szerinti összeütközések, de ilyenkor és mindig ez utolsók húzták a rövidebbet, mert több pandur és Zsandár esett el a rablóknak jól célzott fegyvereik által, még ezek mindig kimenekültek, és gaztetteiket azután is folytatták.

Egyébiránt azon időben általánosan elhírült dolog volt, hogy ezen utonállók rablási vállalataikban általánosan mérsékelt módon, sőt ha szabad magamat így kifejezni, szelíden, és emberségesebben jártak el, és csak ott, és akkor vetemültek nagyobb kegyetlenségekre, a hol és mikor egyenes ellenszegülést tapasztaltak, vagy ha valakit feladási, és őket elárulási szándékról gyanúsítottak – ilyen esetekben, az igaz, hogy kegyetlenségük határt nem ismert, és ölnek, gyilkolnak irgalmatlanul.

Tényleges példák szolgálnak mind a kettőnek bebizonyításán. Ugyan is az elsőt illetőleg: Patkó és társai betörték egy alkonyat táján Bakonyán, Pécs városának egy szollván tőzsomszedságában, a Plébánoshoz, Gundi Mihályhoz, és mint hogy ez lelki éberségét teljesen megtartva, őket egész komoly udvariassággal fogadva, és követeléseiket minden vonakodás nélkül azonnal teljesítette átadván nekik a mi pénzkészlete volt körül belől tizenkétszáz forintot, ők is a legnyájásabb módon viselték magukat, sőt a nekik vendégszeretőleg feltálat vacsorát is jó üzén elköltötték – minek végeztével Patkó még ezen barátságosan tréfás szavakkal vett bucsut vendég szerető gazdájától: ” Ne busuljon semmit a jó tisztelendő úr, hiszen majd ki fogja ezt is heverni.”

Nem sokára ez után beköszöntöttek a Bakonyának szomszedságában létező Szent Gyenisi Plébánoshoz Spiltiner /?/ Jánoshoz de ehez már éjnek idején jöttek, s’ midőn gyertya világ mellett a szobába betódulván fegyvereiket az ágyban fekvő Plébánosra irányozák, ez félig tréfásan, félig komolyan figyelmezteték őket, hogy tartsák félre azt a piszkafát, ők is azonnal, mint színleg kiengesztelőde higgadt és barátságos beszélgetésbe ereszkedtek, és miután a Plébánosnak öt száz forintját, s’ ezzel egész pénzkészletét zsebre tették szinte békével, és minden más kicsapongás elkövetése nélkül odább állottak.

Az alább következő esetet annak idejében minden újságlapok is körülményesen leírták. Egy estélyen, melyben Deák Ferenc is részt vett, számos uri vendégek társaságában – rögtön ott termett Patkó is, és milly kedélyesen társalgott valamennyivel, hogy miképp adta vissza Deáknak a már elkobzott pipáját, midőn ez azt kedves emlék tárgyának lenni kinyilatkoztatta. Sőt miképp adott a házi asszonynak egy aranyat ajándékba, mint ezt az akkori lapok körülményesen felsorolták.

Mind ezekből, és más itt fel nem sorolható esetekből kiviláglik –, hogy a magyar szegény legények, ott hol barátságosan fogadtatnak, részükről is hasonló nyájás eljárást tanúsítottak.

Ellenben ott, ahol erőszakos ellenszegülésre bukkantak, vagy valakit arról gyanúsítottak, hogy őket feladni, vagy elárulni szándokozkodik, ott már és akkor határt nem ismerőleg kegyetlenkedtek.

Igy cselekedtek a szegény Czapt Godfried – Mozsgói Somogy megyei plebánossal. Az alatt, míg az a helybeli számtartónál látogatóban volt, este 9 óra tájban, a rablók a plebániába nyomultak, s’ midőn a Plebános mit sem gyanítva haza felé tartván, az ajton őrt álló rablót megpillantotta, hangosan elkezdte kiáltozni: Emberek,

¹³ Róm. Kath. Plébánia Barcs. Halotti anyakönyvek. II. kötet. 1855 – 1868. 84 – 88. sz. A helyi emlékezet szerint az egyik elítélt félelmében már előző éjjel meghalt.

¹⁴ SML. Főispáni iratok 1865. 29/5. sz.

segítség! Zsványok vannak nálam – a házamnál! az ő ráfogván fegyverét, őt ágyékon lőtte, s midőn e lövésre nem csak a rablók, hanem a házbeliek is előrohantak – a Plebánost már az utsza közepén fekvő, a' vérében fet-rengve találták. Maguk a' rablók is segítséget nyújtottak a sebesültnek bevitelére, s' mintegy mentegetőzve a megsebesítettnek azon szemrehányást tették, hogy miért csapott lármát, ha halgang marad, semmi bántódása sem lett volna. A szegény pap másnapra szörnyű kínok közt kiadta lelkét.

Még iróztatosabb kegyetlenséget követtek ezen rablók Bogdásán, Baranya Megyében, hol magam is 1855-ik év végéig mint Plébános laktam.

Ezen helységben, két községbeli lakóst, öreg Papp Jánost és ennek fiát, szinte Jánost, keresték fel a' zsványok egy nyári alkonyatkor leginkább azon szándékból, ezek árulása folytán lettek a' zsványok néhány nappal azelőtt ugyan azon helybeli Rector házában a' pandurok által meglepetve, és egyikik közülük agyon löve, míg a' többi szerencsésen elmenekült.

A Rablók az említett két Papp Jánosnak előbb kéz ujjait hasogatták fel, azután kivezetvén őket az utszára, ott mindkettőt agyon lőtték. Minek teljesítése után a' helységen végig vonultak – fegyvereiket ki sűtögetvén, és a' lakósoknak hangos kiáltással meghagyván, hogy senki se merészelje háza küszöbét átlépni, mert rögtön agyonfog lövetni: Természetes, hogy az emberek, csak ablakaikon keresztül, és a' kapuhasadékokon át nézték a rablók elvonulását.

Hasonlóan cselekedtek a' rablók egy Görögali /:Somogy Megyei:/ polgár emberrel, ezt is azon feltevésből, hogy az őket elakarja árulni, saját házában agyon lőtték.

Mind ezen, és más, általam most fel nem sorolható események, bennem legalább, azon eszmét érlelnék meg, hogy ezen gonosztevők elől nincs menekvés, és hogy azt, akire ezen rablók rátörnek, vagy csak rátörni magukban elhatározzák, semmi nemű hatalom és semmi nemű Hatóság sem képes ezen veszélytől megóvni, és megmenteni. Minél fogva, az elválló pillanatban, midőn engem is ezen veszély megközelített, teljesen megfeledeztem arról, hogy az említett Hatóságok közbenjárását hívjam fel segítségemül, hanem inkább ön magamból iparkodtam kimeríteni azon módokat és eszközöket, mellyekkel a' bajt magamról elhárítandó voltam.

Az eddig felsoroltakat, ámbár semmi nemű közvetlen viszonyban nincsenek, s nem voltak az én alább megírandó esetemmel, még is szükségesnek tartottam felhozni, hogy ez által saját kalandomat nagyobb világosságba helyezzem.

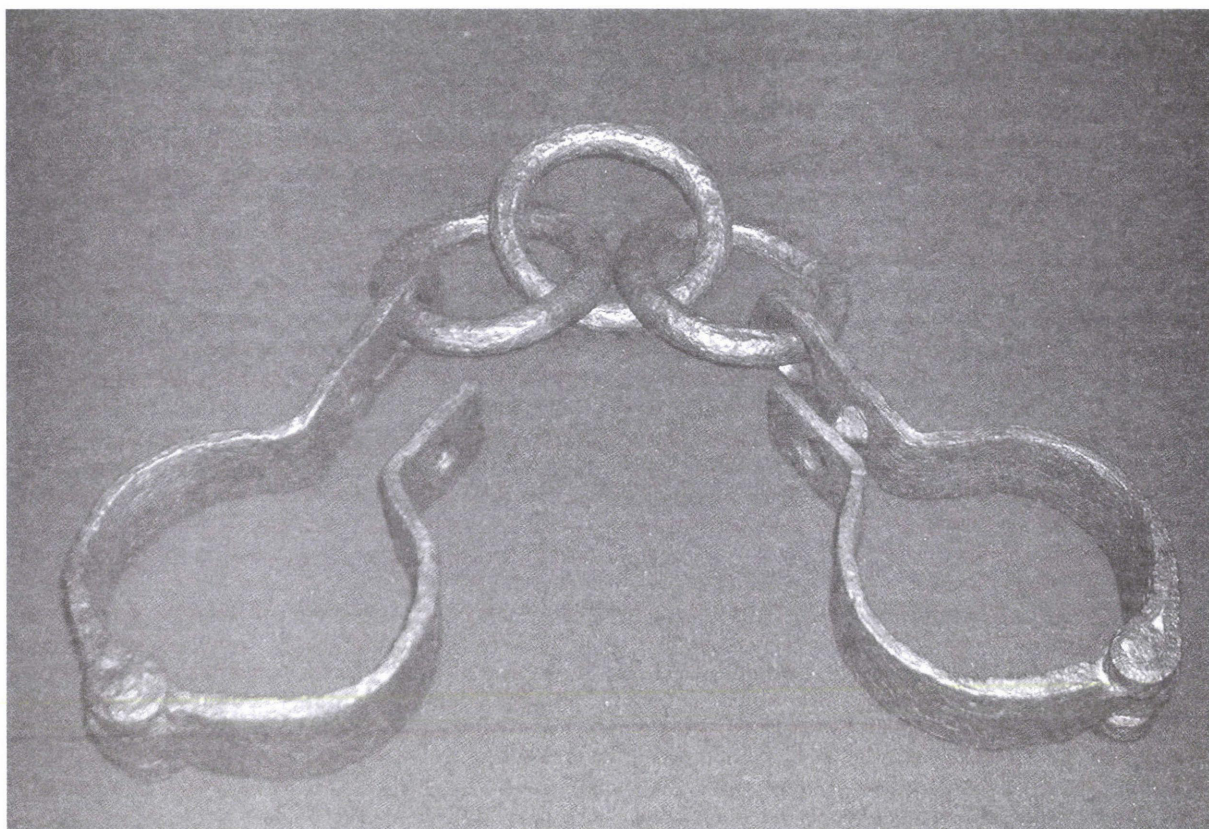
Még egyszer Patkó magaviseletéről. Ugyan ezen idő tájban Sumonyban, Baranya megyében az uradalmi Ispány nagyobb szerű vadászatot akarván adni, a' többi meghitt vendégei között volt Két Úr, a' kik éppen azon községben laktak, amelyben én is hivataloskodtam. Bálóvits Ignác szterághi Ispány – és Zombory Pál szalántai Jegyző. Ezen urak vadászat után este az ispányi lakban lefekvés előtt még egy kis ferbli pártit rendeztek, és midőn szép csendesen – amugy kicsiny-

ben, mint mondani szokták, jádszanak, egyszerre csak közübük esik, mint a farkas a' mesében, Patkó – tetőtől talpig felfegyverkezve. Hogy a' hatalmas Nimródoknak a vadászat, és éveik által felhevült vérük azonpercben jéghideggé vált, azt ők maguk is bevallották, de fegyver után nyulni, pedig ott volt mind a' falhoz támogatva, egyiknek sem jutott eszébe. Patkó azonban a legilledelemesebben viselte magát, az első szó, amellyet kiejtett volt, a' házi gazda után tudakozódni, 's midőn az Ispány előállott, kérem, ugymond szíveskedjék kocsiját és lovait, kocsisával együtt egy kis időre rendelkezésünk alá bocsátani, s legyen megnyugodva, mert nem sokára mind sértetlenül fog visszaérkezni. Ezután különféle dolgokról beszélgettek – a többi közt Patkó neheztelésképen felemlíté, hogy ötöt olly tüzesen üldözik, hiszen ugymond, ezzel azért czélt nem fognak érni, mert ha engem el is tesznek a' láb alul, csak hamar fog találkozni más, a' ki helyemet elfoglalandja, mert, ugymond terem az ember mindenre, mint a' fűszál. És erre teljes illedelemmel bucsut vett mindnyájától, és ő csoda, a pénzt mellyet a' jádszók ijedtükben az asztalon szétszórva hagytak, még csak figyelmére sem méltatta. Ebből látszott, hogy neki is voltak bizonyos emberei, kiket áldozatul kiszemelt, a többit békében hagyta.

De valamint mindennek a' világon, ugy Patkó János garázdálkodási szereplésének egyszer vége lett, de hol, és mikor veszett el, soha sem jött köztudomásra, annyi mindenesetre gyanítatot, hogy egyikben az összeütkezések között megsebesítettven valamelyik czinkos társánál titokban ápolást nyert, a' ki által azután, midőn meghalt, szinte olly titokban elis temettetett.

Azonban Patkónak letűnésével a' rablások még sem szűntek meg, mert éppen ugy, mint Patkó maga megjósolta, találkozott ismét ember, ki a' vezérséget magához ragadva, alárendelt társaival a gonosz játékot tovább is folytatta – és ez így tartott folyvást egész 1864-ik évig, midőn a' rabló bandának feje valami Gelencsér Jósi Somogy megyei fiatal legény lett, ki negyed magával azon vidéket is meglátogatta, a' mellyben és laktam, és a kivel azután, mint alább elbeszélésem, nekem is volt találkozásom.

1864-dik év április 14-én csötörtöki napon negyed nyolcz óra tájban bementem a tőlem csak másfél órai távolságban fekvő Pécs városába. Végezvén dolgomat délután két orakor ismét vissza haza tértem. Midőn az udvarban megállapodtam, láttam cselédemet a' kocsi felé közeledni, de olly feldult arcvonásokkal, hogy magam is megrémülve felkiálték – az Istenért, csak nem ért valami nagy baj benneteket azóta, hogy oda jártam? De ő szólni sem mervén, csak arra kért, hogy mennék be a házba, és ott fog felelni. Felelt is azonnal, a' mind bementünk, és elmondá: miszerint mindjárt reggeli el-távozásom után néhány perczre, hír jött a szomszéd eszterághi pusztáról, hogy az annyira elhíresülett rabló banda oda megérkezett, és hogy ezen emberek azt izenték volna, hogy este felé engem is megfognak látogatni. Az egész előadás olly határozott, és a valószínűség is olly nagy volt, hogy az egész dolgon egy perczig

1. ábra: Lábbilincs

sem kételkedtem, de természetesen aggodalmam és rémülésem is azon mértékben nevededett. Mit csináljak? ez volt az első kérdés, melyet magamhoz tettem, felülni a készen álló kocsira, és vissza hajtani Pécsre, ez volt véleményem szerint a legüdvösebb lépés, mellyett ezen setben tehettem. Igen, de hát a hivatalos teendőket ki fogja napokonát, vagy órákonát helyettem elvégezni? S azután, Pécssett sem maradhatok mindig, egyszer csak vissza kell jönnöm, már pedig ki biztosít engem, hogy a rablók, ha már egyszer elhatározták, hogy engem megraboljanak, nem fognak a hetek vagy hónapok mulva is az tájón ismét megjelenni, s gonosz szándékjokat rajtam teljesíteni?

A másik gondolatom az volt: hogy bevárom itt a rablókat, akár hogy is fog a dolog véget érni. Igen, de ezen esetben ismét mennyi félelem, mennyi rettenetes fogja dulni keblemet azon perczig, míg a várt vendégek megérkeznek, mert akár jönnek, akár nem jönnek, nekem egész éjjel egészen felöltözve ébren kell maradnom, hogy az első jeladásra, azonnal teljes készülettel léphessenek elő. – Mert ezen esetben, és ezen emberek ellen ajtókat bezárni, kapukat lelakatolni, csak annyi volna, mint egy dühös vad állatnak csekély és gyenge nádkerítést felállítani, át törekednek minden akadályon, s ilyenkor dühösségek még inkább fokozódtak.

A legcélszerűbb, sőt egyedül alkalmas és sikeres lépcső lett volna ezen esetben, rögtön jelentést tenni az illető Hatóságoknak, s ezekre bízni minden további

teendőt. – Igen, de éppen ezen eszme, ezen gondolat volt az, mely ezen alkalommal távolabb volt tőlem, mint ég a földtől – minden csak ezen gondolat nem jött eszembe. A dolog hihetetlennek látszik, de én akkép magyarázom ezen feledékenységet, vagy ezen észbe nem jutást, hogy azon gondolat mikép a zsványok elől nincs menekvés, és ha az embert semmi hatalom vagy hatóság sem képes ezek ellen biztosítani – ezen gondolat, vagy is inkább ezen meggyőződés annyira elfoglalta minden eszmélő tehetségemet, sőt hogy úgy fejezzem ki magamat annyira rögeszmémé vált, hogy a Hatóságokra, mint valami külségségre reá sem gondoltam, s minden lelki és testi erőmet oda irányoztam, hogy hogy ön magamból, és önmagam által szerezzem meg azon eszközöket és módokat, mellyek alkalmasak lesznek engem ezen bajból kiszabadítani.

Végre a sok tűnődés és tépelődés után egy gondolat villant fel agyamban, mellyet azonnal megragadtam, és ki is vittem, és ezen gondolat az volt: elmenni, és a zsványokat saját tanyájukban felkeresni, és ott a dolgot velük úgy amint lehet, elvégezni. Mert pszichológiai – lélektani elvből kiindulva, így okoskodtam: ha én lepem meg előbb a rablókat, ezek, ha nem is rendkívüli, de bizonyosan szokatlan eljárásom által annyira elfogom őket kábítani, és rendes gondolkozásmódjukból ki forgatni, hogy minden rossz szándékukról, és megtámadási terveikről meg fognak feledkezni s számításomban egy cseppet sem csalatkoztam.

Azon perczen tehát a' mikor ezen gondolat eszembe jutott, köpenyemet nyakamba akasztva, és zsebjeimet szivarokkal megrakva utnak indultam, és olly sietséggel mentem hogy nem egészen tíz perc alatt a pusztai épületnek tágas udvarában találtam magamat. Itt egyenesen az ispányi laknak tartottam, a' hol az ispányt Bálovits Ignáztot, nejét, és férjhez menő leányát egygyütt találtam, mély, és bus, mint nekem tetszett legalább, gondolataikban elmerülve. Jó estét mondván nekik, belépve hozzájuk – Mi ujság van, Önöknél? Semmi, felelé az Ispány, de ezen „semmi” olly jelentőség teljes volt, hogy minden, náloznál kevésbé elfogult, és felízgatott ember is, azonnal az ellenkezőt következtethette volna. Dehogy nincs, mondám én, sőt igen is van és szomorú ujságoknak kell itt lenni, mert én csak ez előtt egy pár óra negyeddél értesültem az iránt, hogy a rablók itt Önök környezetében ütötték fel tanyájukat és mitöbb azon szándékot táplálják, hogy engem estére meg is fognak látogatni.

Erre az Ispány bevallotta, hogy igen is itt vannak a zsványok, és pedig már tegnap este óta, de mi, ugy sem merünk megmocozanni, mert mindnyájunkat legyilkolnak, most javában vígadoznak, ná már a' harmadik bárányt vágatták le, és a bort is szünet nélkül hordatják.

Erre én folytatólag kérdém az Ispányt ha vajón van e tudomása a felől, hogy engem is ki akarnak rabolni? Erre ő bizonyos és határozott feleletet nem adhat, ugymond, de nem hiszi, hogy a gonosz emberek ezen szándékban volnának. Az Ispány nem hiszi, de nem is tud semmi bizonyosat - én pedig teljes világosságot és bizonyosságot akarok szerezni magamnak, mert ezen hullámzatos állapot rosszabb ezer halálnál. – Hányan vannak, kérdém végre négyen, felelé. Hogy hívják a' banda vezetőt? József, mondá már az Ispány és hol ütötték fel tanyájukat? A számadó juhász gazda lakásában – volt az Ispány utolsó felelete. – Jól van, mondám, elmegyek, felkeresem őket és reménylem, hogy járásom nem lesz sikertelen. Erre az Ispányné hozzám fordulva: az Istenért mondá, ne tegyem ezt, mert élettemmel fogok adózni. Igen bizony, talán csak ember hussal élnek ezen szegény legények, hiszen a legvadabb állatokat is meglehet szelidíteni, miért ne lehetne ezeket az embereket is józanabb utra téríteni? Ezeket mondva az Ispányéktól elbucsztam, és a' jelzett juhász lakása felé ballagtam.

A juhászi lak küszöbéhez érve, láttam ott a' tűzhely körül három egyént ácsorogni. – Jó estét, mondám nekik, talán csak fáztok, hogy ugy körülfogtátok a tüzet? Igen is fáznak, felelé az egygyik – mert hűvös van. Egy pillantás reájok elég volt arra, hogy külsejüket, ugy míveltségöket szoros vizsgálat alá vegyem. Az első, aki szóllott – közép termetű, barna hajú és jól ápolat tömör fekete bajuszu mint egy 26 éves legény volt, fekete tűzes szemei nem annyira vadságot, mint inkább határozott elszántságot, és törhetlen merészséget árultak el. Ruházatja fekete, zsinoros magyar dolmány – rövid, de bő és tágas patyolat lábra való, és jó borjú bőr csizma volt, fején kis pörge magyar kalapot viselt.

A második, egy szőke hosszú lábu de rendkívül vékony testű és tagu körül belől 19 éves legény volt – pisze, és a' hegyén kissé felfelé meghajlott orra, egész arczkifejezésének némi kellemetlen és visszataszító jellemet kölcsönzött, szóval mint mondani szokták – impertinens pófája volt. Ruházatja egészen hasonló volt az elsőjéhez. – A harmadik egy zömök, a közép termeten aluli – mintegy negyven éves ember volt, rajta semmi zsványos, vagy betyáros nem volt látható, hanem ruházatja, melly egy fehér bárány bőr sapkából, rövid deréki erő birka bőrből készült ködmönyből, valamint hosszabb, de egyszersmind keskenyebb házi vászonból varrot lábra valóból, és, ha jól emlékszem egy pár bocskorból állt, mondok tehát, hogy ezen ruházatja, szinte valóságos baranyai parasztot árult el.

Ezen vizsga után, melly csak egy pillanat műve volt, tudván azt, hogy az illyenféle emberek igen is gyanakodók, és a' világért sem szívelik meg hogy akár mellyik társuk valakival egyedül és titkosan beszélgessen – mindjárt beköszönésem után azt kérdeztem, hogy hol van a negyedik, vagy is a' Józsi, mert valami belső sugallat folytán azonnal észre vettem, hogy az előttem lévő három egyén közül egyik sem az igazi vezér. Mire csak egy jobb oldali ajtóra mutatván ítésemre adták, hogy ott azon szobában van, - én nyers és határozott hangon kiálték neki: jertek utánom – és benyitva az ajtót – „Jó estét Józsi” szavakkal beléptem. Az általam megnevezett, ki beléptemkor, egy nagy juhász bundába burkolva, s könyökével az asztalra támaszkodva ott ült egyedül maga a' szobában, beköszönő szavaimra hirtelen felugrott, és néhány lépéssel hozzám közelebb jött. Szép egy ifjú legény volt, véleményem szerint alig 25 éves – inkább kicsiny mint nagy – de vékony és karcsu termetű ember, arcvonásai a' legszabályosabbak – fehér arcbőre, szőke haja – kicsiny – és inkább veress, mint szőke bajusza kellemes nyugalommal szolgálhat minden szemlélőnek, nekem pedig, éppen ezen körülmények uj erő és bátorságot szereztek.

Józsi, így kezdém hozzá intézett beszédemet, miközben a' többi rabló hátam mögött állapotodott meg, – én az ide is meglátható szomszéd Némethi helység plebánosa vagyok, csak néhány perczel ez előtt vissza jöttem Pécsről – megtudtam, hogy ti itt a' pusztán tartózkodtok, és mi több, még azt is, hogy szándékotokban áll engem ma estére meglátogatni. A czélt, és okot, melly miatt engem meglátogatandók valátok, magad is elképzelheted, hogy teljesen ismerem, mert jól tudom, hogy ti csak pénzt kerestek, azonban éppen ez az, a mi miatt titeket felkerestelek, és a mi miatt veletek személyesen akartam beszélgetni. Tudjátok meg tehát, hogy nekem pénzem nincs – nem rég vettem egy házat az anyám számára Pécssett, s ezen vételre adtam ki minden pénzemet. Ti tehát, pénz kaphatás végett hozzám jöven – természetesen megcsalatoztok volna, mert tőlem ezt semmi módon ki nem kerülhetett volna. – Azonban azt is előre láttam, hogy ti nálam megjelenvén, s szavaimnak hitelt nem adván, engem a' legirtózatossabb kínzásoknak alája vetendők valátok – minél fogva csupán csak azért, hogy ennek elejét vegyem, és veletek előre

Özinte bevallás.

Ezen könyvnek írója teljes öntudatával bír, és bír minden stylisticus, és orthographicus hibákkal, melyek becsüle előfordulnak, a műből természetesen következik, hogy ezen munka nem volt, és nincs is nyugvópontja skánva, hanem csak saját, és kiegészítő azon legbizalmasabb ismerőseinek skánva megírva, kik elgondolva társalomszerű képrek felfegyverkezve arra, hogy ezen rövid irást át, és ki betűzzék.

Rablókkali találkozás. 348

Meggy e könyvnek hátra lévő része úrson maradjon, jónak találtam, és főleg, és eszemben egy epizódus felhozni, és illetőleg elbeszélne, mára egyebire nem is lehet jó, legalább más kizárólag meg fog felelni esélyünk.

Az ezer nyolc száz ötvenedik évek vége felé, valami alkéven Bácskai, valóságban pedig, ha jól emlékszem, Károlyi Sándor, a sors sállo gyilkos, a kapuvári, somogy megyei - fogházból megszökött, és a szabadtér néhány háson tövű, és árrelmi egyórával evat lakozni, az ország déli részén, nevezetesen pedig Szarmya, utas somogy, és kálta megyék lakói, jánva, és rakomány vállalkozással fogva renálésben - Spedig 1866-ban, károlyi.

Ezen emberek rakományja annyira mere, hogy nem csak éjreki bűnjök, hanem fényes napok is, a

348

A közeledésük minden vonatkozás nélkül úrsonal teljesítette akadémia nekik a mi pénz készlete volt körül belül tízszázötven forintot. It is a legnagyobb minden vial volt megfuktat, sőt a nekik van deq keresetleg feltalalva azonos is jó irón elköltöttek - minnek végzetével, Bácskai meg ezen bariságosan tréfi Szarabkal van bucsu vendég szarab gaudi-jándi, „szarabon senmi is a”
”So társalomszerű, hiszen megk hi fogja az is keverni.”

Nem sokára ez után beküldözötték a Békonyánit skánvádságában Károlyi Sándor Gyenisi Gedeonján Spárner Szarabon de cher márt éjreki adajon jüttek; a márt gyereje arlag bűnter a szarab betűnter. Van egy sorában az éjreki felvő szarabon irángaták, az felvő befűnter, felvő Károlyi Szarabon teli öke, hogy károlyi felvő az a pörköfűnter is úrsonal, márt

349

Meggye híreseset elődve híj- gant és bariságos beprédgerőbe szepkedés, és márt a szarabon mártak öt szarabon, és szarab egy fél befűnter Károlyi szarab szarab bűnter, és márt márt hírszorgos elkövetése nélkül odább akottak.

Az alább könyv az éjreki, em nek idejében minden új szarabon hírszorgoson leírtak. Ez aszárban márt, delek Szarabon is néptel szarabon az arányok márt szarabon - rögtön az teemet Bácskai is, a márt befűnter szarabon szarabon szarabon, hisz márt befűnter szarabon Szarabon a márt elkövetés márt, az márt az arányok márt szarabon. Comi kedves emlek szarabon. Comi hírszorgoson márt márt éjreki az hírszorgoson az arányok az arányok márt márt az elkövetés szarabon hírszorgoson szarabon.

Márt márt, a márt éjreki nem károlyi eszektől hírszorgoson, hisz a márt szarabon szarabon, az márt bariságoson

2. ábra: Özinte bevallás.... és a Rablókkali találkozás....?

tudassam, hogy hozzám ezen czélből hiába fáradoznátok – jöttem ide hozzátok – itt vagyok tehát, minden félelem és rettegés nélkül, de egyszersmind felkészülten várva, hogy mit fogtok határozni irányomban – az az hogy hisztek e szavaimnak, vagy ellenkező esetben akartok e valamely keményebb módokhoz folyamodni? Hogy én mindenre el vagyok készülve, azt éppen azon körülmény is bizonyítja, hogy itt köztetek vagyok.

Ezen egész beszédem folyama alatt, a rabló kire merően néztem mindig, egy percze se ütötte fel szemét, hanem azokat földre szegezve, s mint látni véltem, a' legnagyobb figyelemmel hallgatva, állott előttem. Végezván beszédemet, ő egyszerre felemelte fejét, s akkor sem reám, hanem a' szobában körül nézván ekkép kiáltott fel: „Még így se jártam soha – mások bujnak, futnak előlem, az úr meg ide jön, és személyesen felkeres engem, ezt már csak ugyan érdemes volna az ujságba ki tenni.” Meglehet, mondván neki, hogy idővel ez is megeshetik – de most én egyenes feleletet kívánok tőled, az az: határozott bizonyosságot akarok kapni szándékotok felől, hogy én is meglehessek nyugodva. Mire ő azt felelé: Uram, legyen megnyugodva, az ilyen embereket mi nem szoktuk háborgatni. Emberem vagy, mondtam neki, most tehát szent a békeség köztünk.

Erre mind az öten körül ültük az asztalt, és elővénvén szivaraimat, azokat köztük felosztám. A társalgás ezután, igen élénk és kedélyes lett. Ők elbeszélétek sokféle kalandjaikat mikép védelmezték magukat egy ház tetején – vagy inkább padlásán – több körül álló csendőrök ellen, mikép sikerült a' házfedélen eszközlött résen által menekülniök. Maguk mutatták szinte a tabi (Somogy megyei) plebánostól elvett dupla puskát, ezen ember, monda többi közt, Gelencsér Józsi, nem akarva előadni pénzét, s mi bizony ezért egy kissé keményen elbántunk vele, míg végre azt nem mondotta, hogy pénze a' – Por Cassában – ¹⁵ (Gölöncsérnek tulajdon szavai:) van, s ekkor békét hagyunk neki, de puskáját elhoztuk.

Mindegyik közülük elmondotta nevét, születése helyét, sőt még vallását is. Érdekes a többi közt az általam feljebb leírt barna legény nyilatkozata. Ezek ketten, t. i. a fiatal nyulánk magas legény és a' kis zömök baranyai paraszt kálvinisták, – de mi ketten, ő és Gelencsér Józsi pópisták vagyunk – s bőti nap a világért sem ennénk meg a húsételeket. Azt elhiszem, mondván én neki, de emelett azután raboljátok és nyomorgatjátok az embereket. Jajj, de hát nekünk is kell egy pár garas, volt rá a felelet. Erre azután, látván hogy ők előbbi mondásomat minden megindulás nélkül meghallgatták, bátorságot vettem magamnak hasonló értelemben tovább beszélni. S ezért folytatólag mondtam: hogy hát miért nem mondanak le ezen nem csak ártalmas, hanem ő reájok nézve is veszedelmes életmódról, hiszen a' korszó addig megy a' kutra, míg eltörik, őket is előbb utóbb kézre fogják keríteni. Ezen szavaimra csak a' barna fiu felelt, a többi nem csak meg nem indult, hanem a' legnagyobb közömböséget mutatta.

Én nem tehetem, volt reá a' felelet, mert én szökött katona vagyok, és ennél fogva én nyugodalmas, és háborítatlan életre soha sem adhatom magamat, hanem azt is fogadom, hogy engem élve el nem kapnak, – mert és ekkor kigombolva dolmányát, a nyakáról bőr szalagon lelógó pisztolyt rántott elő, s ezt mellének szegezve, előbb fog ez, úgy mond ide elslülni, mint hogy engem elevenen kézre kerítsenek.

Mit látván, meggyőződtem a' felől hogy itt minden predikációm hasztalan, másra fordítám a' beszédet és hogy pénztelenségemről még jobban meggyőzzem őket, elmondám nekik, milly nagy szükség uralkodik most tavaszal a' plebániái nép között, és hogy majd kenyérre majd takarmány beszerzésére naponkint kell népemnek pénzt előlegezni, s hogy az a' mi kevés van ezen szükség fedezésére mind reá megy – mert egymás után jönnek hozzám horváth halgatóim, és : dajte Gospodine – ¹⁶ hajtogatják füleimbe. Erre a' barna fiu azonnal beleszólt szinte horváth nyelven, mondván hogy ő is horváth – és ki és miféle vagy ? kérdém tőle – erre a' nevét is megmondá – de én ezt már elfelejtettem – a lakócsai tisztek kanászának a' fia. Ekor jutott eszembe, hogy Bogdásán lakomban többször volt alkalmam a' tiszt lakók közül apját is látni, és megis nézni.

Végre az idő annyira előhaladván, hogy gyertya világot kellett behozni, én még csak azon egyre figyelmeztettém őket, hogy legalább a' vidékről távozzanak – mire ők ugyan semmit sem feleltek, de későbbben a Juhász gazda előtt törtek ki – ekképp fejezván ki magukat: mit parancsol nekünk ez a' pap. Mi köze hozzá akár hol is vagyunk. Mi ő nekünk nem urunk! Ezekből csak azt a' következtetést vontam le, hogy én akkora tekintélyt szereztem magamnak előtűk, hogy szemembe mit sem mertek szólani, hanem csak hátam mögött duzzogtak és panaszkodtak. Midőn ott hagytam őket – Gelencsér Józsi egész a' konyha ajtóig kikísért, és ezen szavakkal bocsátott el: Uram semmit se szóljon senkinek ittletünk felől, mert életébe kerülhet. Ebből azután eleget értettem. – Fel kell még említenem, hogy az alatt még a rablókkal mulattam, az Ispány is bátorságot kapván közibénk jött, és egy darab ideig részt vett a' társalgásban.

Én haza térvén, természetesen néma maradtam mind azt illetőleg, a' mit eddig tapasztaltam. A dolog azonban még sem maradt titokban, minek következtése lett, hogy néhány napra reája egy – Szalántán a jegyzői lakban megjelent zsandár hadnagy által felszólítottam, hogy az eddigi eseményekről neki hiteles számot adjak. Fel is vett ő egy ugynevezett „Protocoll”¹⁷ mellyet, az én aláírással ellátva magával Pécsre elvitt.

A protocollum felvétele után ötöd napra a járás főbírája Förster Béla tudtomra adta, hogy ő felsőbb meghagyás folytán kénytelen felettem ítéletet hozni. És ezen ítélet miből fog állni? kérdém tőle: vagy négy száz forint pénzbírság, vagy négy évi fogság. És miértez, kérdém tovább. Mert létezik, ugymond egy rendelet, mellynek folytán mindenki a rablókkal bár minő érintkezésbe

¹⁵ „Pór Cassa”- szegények perselye, az ebben összegyűlt pénzt az szegények és a koldusok közt osztották ki.

¹⁶ „Dajte Gospodine”- „Adjál Uram” (horvátul)

¹⁷ „Protocoll” -, jegyzőkönyv, esetünkben kihallgatási jegyzőkönyv.

jövén ha ezt bizonyos határidő alatt feljelenteni elmulasztja – ha bár bűn nem terheli, a nevezett bírságban elmarasztalendő. Az tehát, hogy én harmadnap a rablókkal találkozás után a kormány biztos – és megyei Főnöknek Szalay Nikodémnek az egész eseményt saját szobájában elmondám, s ő nem csak semmi kifogást nem tett, hanem, a mint ő maga mondá, az egész tragi-comicus historin felette jó ízűen nevetett, nekem mit sem használt, mert már késő volt.

Az ügy előleges megvizsgálására Bartos Lajos megyei Esküdt küldetett ki, mellynek teljesítése után Förster Béla főbíró az ítéletet meghozta, de nem négy-száz mint maga mondta előbb, hanem azon alaki axióma folytán: Lex in codice, favor in iudice –¹⁸ Tekintve az enyhítő körülményekre csak 50 forint erejéig marasztaltatott el, és mi több ezen baráti tanácsot adta, hogy keressenem fel a megyei főnököt ki fel van jogosítva az ítéletet megsemmisíteni.

Ennek következtében elmentem Szalay kormány biztoshoz, de mindjárt első szavaiból kivettem, hogy már reája is bizonyos oldalról pressió gyakoroltatott, és felhagyván minden további szorgalmazással, egyenesen a főbíróhoz siettem, és a megítelt ötven forintot lefizettem.

De a becsületes ember ezen még nem akart megnyugodni, hanem igazi barátságos rábeszéléssel sürgette, hogy adjak be még egy felfolyamodványt az akkori Ország közjegyzőjének Pálffy grófnak – biztosítván engem a felől, hogy ez a bírság pénzt vissza fogja adni. Elfogadtam a baráti és jó szándékból eredt tanácsot – és a rögtön elkészített apellátát a főbíróknak azonnal át is adtam.

Az apellátá felterjesztése után fél évre jött meg végre a válasz Pécsi Demeter aláírással, mellyben azon tekintet, hogy én már állásomnál fogva is a rablókkal czimboráskodással nem gyanusíthatatok, a letett összegből 25 forintot nekem vissza adatni rendeltetik, a többiről nem szól a chrónica. Azonban a nekem vissza ítélt huszonöt forintot sem vettem fel – hanem megírván a felvételről szövegnyugtát, azt Förster Béla főbíróknak átadtam azon kéréssel, hogy a mondott összeget adja át Bartos Lajos esküdtnak, aki még a vizsgálati fáradságáért semmi jutalmat nem kapott.

És így ért végett ezen, előttem mindenkor emlékezetes kaland, melly azonban még gyászosabb módon is végződhetett volna, ha történetesen épen az idő alatt, míg én bent a szobában mellyből csak egy kijárás volt a konyha ajtón, a rablókkal mulattam, a házat a csendőrök körül fogják, mi ha nem is történt meg, de megtörténhetett volna. És ekkor vagy a zsványok vertek volna agyon, azon gyanuból, hogy én árultam el őket, vagy ha ezek megkímélnek, az ablakon belövellőzendő csendőrök golyóinak eshettem volna martalékaul. De ha a két eset közül, mindegyikből megmenekülök is, akkor is a német monda szerint: Mitgefangen, Mitgehengen – Brrr...¹⁹

A mi pedig a rablóknak állítólagos izenetét illeti, miszerint ők előre tudatták volna, hogy engem az nap este megfognak látogatni, csupa koholmányoknak valósult be későbbben. Ugyan is egy némethi munkás, ki az eszterághi pusztán az nap dolgozott, és megtudván a rablók ott létét, erről a helységbe huzakozott, egyszerűsmind azon véleményét is nyilvánította, hogy a rablók valószínűleg a plebániát is fel fogják keresni. S' ezen véleményét a megijedt cselédem nekem mindjárt valóság gyanánt terjesztette elő. De a rablók nagyon is fennakadtak azon, mikor én ezt tudokra adtam, nevezetesen Gelencsér nagy bosszusan kijelentette, hogy ők bizony soha és senkit nem értesítenek előre jövendő megjelenésükről.

Ahogy a rablók mit sem adtak abbeli felszólításomra, miszerint legalább abból a tájból távozzanak el, azt mindjárt másnap, pénteken világosan bebizonyították. Ugyan is a mondott napon esteli 7 ½ órakor, tehát még elég világos időben saját községünkbe betörték, és abban egy gazdag sertéskereskedőt felkerestek – kinek azonban sikerült néhány perczel előbb összes pénzével együtt az utcára kiszökni, mintahogy a háznak ellenkező oldalán fekvő kertjének végéről közeledő fegyveres csoportot még jókor észrevette. Minek következtében a rablók csak néhány forint ezüst pénzt és egy két pár fehér ruha neműt vehettek el. A megmenekült kereskedő azonnal fellármázta az egész falu népét, melly nem is késett a rablók által megszállott ház körül összecsoportosulni – de természetesen csak illő távolságban, mert az utsza ajtóban álló egyetlen fegyveres őr, elégséges volt arra, hogy egy egész község népét egy lőtávolságon kívül tartsa magától. Sőt másnap hallottam, hogy többen csupa kíváncsiságból a ház háta mögé vonultak, hogy legalább valamit lássanak, vagy haljanak a házban lejátszott drámából – nem pedig azért, hogy a rablókat kézre kerítsék. Nem is féltek ezek semmit is, mit azzal is bebizonyítottak, hogy végezvén bent a házban, kint az udvaron vagy 5 diadal lövést süttöttek ki fegyvereikből, és csak azután távoztak el.

Néhány napra reája kiderült, hogy a rablók vezetője volt egy eszterághi pusztai béres, ki nem csak községünket, hanem ennek lakóit is különösen azon kereskedőt is jól ismerte, kihez a rablók először betörték. Miért is az említett béres üldözőbe vétetvén néhány napig a szomszédos családokban rejtegette magát, végre a csendőrök által utolérétnél, midőn futni akarna, egy csendőrtől ágyékába olly szurony dőfést kapott, hogy néhány óra múlva belehalt.

Találkozásunk utáni harmadnap azaz szombaton a szomszéd telegéri molnárt keresték fel és ettől három száz forintot raboltak el, melly pénzt a molnár csak iszonyu megkínóztatása után adott ki.

Az utána való napok egyikén a helységünkől elég egy órai távolságban fekvő Görcsöny faluba mentek, s ott a plebános Josics Flóriánt, minthogy tíz forintnál többet nem adhatott nekik, (mert valóban nem is volt neki több) kegyetlenül elkínózták, s azután a tíz forintot a földhöz csapva, és ott hagyva eltávoztak.

¹⁸ „Lex in codice, favor in iudice”- tartalmát leginkább a „Szigorúbb a törvény leírva, mint az ítélet kimondva.” fordítás adja vissza. (latin)

¹⁹ „Mitgefangen, Mitgehengen” – német szó, magyarul szó szerint nem értelmezhető, leginkább talán a „Cseberből vederbe” mondás adja vissza a tartalmát.

Végre lementek Vaiszlóba, tőlünk mintegy három órai messzeségben, s miután az oda való zsidót kirabolták volna, vidékünkéből, és Baranyából is egészen eltávoztak.

Ezek után még Somogy és Tolna megyékben folytatták egy darab ideig rakonczátlankodásukat, míg végre, reájuk nézve is megjött az óra, mellyben végkép elpusztultak.

Nem sokára azután, hogy a' rablók vidékünkéből eltűntek, hírülvettük, hogy az általam köpczös – baranyai paraszt formájúnak leírt rablót a mecskei (Baranya megyei) erdőben halva találták. Általános volt a gyanú, hogy saját társai által lett meggyilkolva.

A másik, t. i. a' fiatal, nyulánk, impertinens arczu rabló valahol Somogy megyében üldöztetése közben egy szőlő hegyi présházba húzta meg magát, honnét ki lövöldözvén sokáig függiben tartotta a' ház körül állott csendőroket, még végre egy jól célzott golyó által ugyanott bent a' présházban földre terítettven, rövid idő alatt meghalt.

A harmadik, vagy is a' lakócsai barna Gyuri az általa megjósolt módon végezte életét. Mert, szinte Somogy megyében, közelebről üldöztetvén, egy házba menekült, s ott hosszabb védelem után megsebesítettven, midőn látta, hogy többé el nem menekülhet, saját fegyverét szájába sütötte el, és ez által rögtöni halált okozott magának.

Mind ezek után Gelencsér Józsi magára hagyatva, egy darab ideig egyedül lappangott, míg végre, mint mondák, Pécsen át Mohácsra jutott, s ott fegyverét a' Dunába vetvén, a Dunán átkelt és Kunságban Halas táján juhász bojtárnak elszegődött. Meglehet, hogy még idővel becsületes ember vált volna belőle, ha rejtek helyén, és álnév alatt békeségben maradhat, de a' Nemesis mást végzett felette. Ugyan is valami Soromfai nevű régiebb bandákból egyedül fennmaradt, de azért még folyvást üldözött rabló, megunván vészteljes kalandozásait, a' szigetvári járásbíróshoz be izent, hogy ő Gelencsér Józsink hollétét felfogja fedezni, ha saját személyére amnestiát kap. Hosszabb tusakodás

után, végre meghalgattatott, és ő egy átöltözött csendőrrrel utnak indulván, a' semmit sem gyanító Gelencsért épen, mint mondák, az akol udvarában meglepték, s megragadván őt összekötötték. S csak is így sikerült őt élve megkapni, különben, mint tudva volt, ő is önmagát kivégzendő volt, ha a közeledőket előre látta volna.

Vissza hozták tehát Gelencsér Józsit, és pedig Pécsen át Szigetvárra, onnét Kaposvárra beljebézték, a' hol is, talán fél évig tartó kínos, és gyötrelmes vallasok után, már inkább holtan, mint elevenen a' bitófára felfüggesztették.

A szerencsétlen ifiu mind a' mellett, hogy illy gyászos véget ért, nem mondhatok egyebet: mind hogy nyugodjék békeségben.

Mielőtt letenném tollam, legyen szabad még egy rejtélyes talányt, mindenkinek tetszése szerinti megfejtése végett ide iktatnom.

Ugyan is az elmondottakból kétségtelenül kiviláglik, hogy az Ispány és Juhász számadó is épen ugy voltak érintkezésben a' rablókkal, mint én is, sőt ők még nagyobb mértékben mint én, mert én csak pár óráig mulattam velök, a fent említettek ellenben csak nem két egész napig a' rablókkal, ugy szólván, együtt laktak. És még is, ezeket még kérdőre sem vették, mint ha ők azon idő alatt, míg a' rablók náluk tartózkodtak, nem is Eszterághon, hanem valahol Chínában lettek volna, és csak egyedül engem tartottak érdemesnek arra, hogy a' darab lejádszatása után, még a színpadot is én seperjem ki – Rebus – Meg kell még emléteni, hogy a meghatározott időbeni feljelentést a fentebiek épen ugy elmulasztották mint én is teljesíteni.²⁰

²⁰ A napló szövegét eredeti helyesírással adtuk közre. A nehezen olvasható kézírásban a rövid és a hosszú ékezetek között néha nem lehetett különbséget tenni, ilyenkor a ma szokásos helyesírás szerint jártunk el.

Irodalom

BERTA Gy. 2002: Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban. pp. 1-408.

BERTA Gy. 2000: Somogyország pandúrjainak története 1766–1884. pp. 1-318.

GÖNCZI F. 1944: A somogyi betyárvilág. pp. 1-467.

KANYAR J. 1967: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. pp. 1-584.

KÜLLÖS I. 1988: Betyárok könyve. pp. 1-221.